

Література

1. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2-х т: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К.: Юридична думка, 2004. – 584 с.
2. Адміністративне право України: Підруч. / Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, О. В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
3. Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва: Закон України від 14 вересня 2000 р. // ВВР України. – 2000. – № 45. – Ст. 375.
4. Про планування і забудову територій від 20 квітня 2000 р. // ВВР України. – 2000. – № 31. – Ст. 250.
5. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю від 19 червня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 52. – Ст. 377.
6. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 18 «Будівельні контракти»: наказ Міністерства фінансів від 28 квітня 2001 р. № 205.
7. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления: Правовые проблемы оформления и реализации. АН СССР. Ин-т гос-ва и права. – М.: Юрид. лит-ра, 1972. – 280 с.
8. Про основи містобудування: Закон України від 16 листопада 1992 р. // ВВР України. – 1992. – № 52. – Ст. 684.
9. Про проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи нормативно-правового забезпечення будівництва в Україні»: Рішення Колегії міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 30 листопада 2006 р. № 228.
10. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.

І ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 347.734 (477) «18/19»

В. Є. КИРИЧЕНКО,
канд. юрид. наук, доц.,
ХНУВС

ДОСВІД ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СЕЛЯНСЬКИЙ ПОЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК 1882 РОКУ

Висвітлюючи діяльність Селянського банку за Положенням 1882 р. неможливо оминати питання загальної періодизації історії цієї кредитної установи. Це одна з небагатьох проблем стосовно якої погляди науковців різних часів майже збігаються. Відомий дореволюційний економіст О. М. Зак у своїй фундаментальній монографії виокремив три основних етапи діяльності цієї кредитної установи, з якими погоджуються як радянські дослідники, так і сучасні науковці [1]. В основу поділу покладено ті правові зміни, які фіксувалися в нормативних документах, що регулювали діяльність банку, на підставі чого змі-

нювалась правосуб'єктність установи та її функціональна спрямованість. Окрім змін у правовому становищі селянської кредитної установи, ці періоди її діяльності начебто відображають зміни у політичних поглядах уряду.

Згідно з цим підходом, перший етап припадає на 1882-1895 рр. У цей час діяльність банку здійснювалась у межах Положення про Селянський поземельний банк від 18 травня 1882 р., а його правоздатність обмежувалась лише правом надавати позики під заставу земель, що купувались селянами у землевласників.

Загальний аналіз операційної діяльнос-

ті першого етапу роботи банку дає можливість умовно виокремити також три періоди, що відображають динаміку отримання позик та коливання цін на землю. Так, перший період (1883 до 1885 рр.) характеризується стрімким зростанням кількості укладених угод та цін на землю. Під час другого періоду (1886 – 1889 рр.) спостерігається суттєве скорочення обсягів операцій, а разом із тим – і цін на землю. Третій період (розпочався з 1890 р.) відзначався пошквалюванням банківської активності, але її динаміка була нижчою, ніж у перший період [2, с. 406].

За Положенням 1882 р., Селянський поземельний банк засновувався для полегшення селянам усіх найменувань способів купівлі землі [3, ст. 1]. Отже, яким чином і за рахунок чого банк полегшував селянам життя?

Банки є основними суб'єктами фінансової системи будь-якої держави, вони як особливі економічні інституції покликані акумулювати тимчасово вільні грошові кошти та спрямовувати їх на надання кредитів та інших фінансових послуг. Тому перше, з чого починається діяльність новоутвореної кредитної установи, – це формування капіталу банку¹.

За установчими документами Селянський поземельний банк не був приватною установою (хоча і будував свою діяльність на комерційних засадах та виключній самоокупності), тому обов'язковий для комерційного акціонерного банку статутний капітал, що формується акціонерами, у нього був відсутній. Проте, розпочинаючи свою діяльність, Селянський банк, відповідно до Височайше затвердженої думки Державної Ради, отримав від Державного банку позику, цільовим призначенням якої були первинні організаційні витрати, у розмірі 0,5 млн руб. [4, п. V]. Уже у 1885 р., тобто два роки пото-

му, кредит було повністю повернуто державі. Але і після цього Селянський банк отримував позики у невеликих обсягах від головного банку країни під ті ж 5,5 % річних, які він сплачував за реалізовані свідоцтва власної емісії. На цей час банк уже успішно завершив формування запасного капіталу і, що показово, не стільки завдяки справним надходженням платежів від позичальників, скільки завдяки успішному розповсюдженню свідоцтв банку за ринковою курсовою ціною, що перевищувала номінальну вартість цих цінних паперів [5, с. 93].

Що стосується залучених коштів, то, відповідно до ст. 12 Положення, банк здійснював емісію відсоткових цінних паперів, які мали назву «державні свідоцтва Селянського поземельного банку», номінальною вартістю 100, 500 та 1000 руб. За допомогою публічного розміщення через Державний банк емісії своїх свідоцтв, банк акумулював кошти, а інвестор – володар свідоцтва отримував щорічний прибуток у розмірі 5,5 %. Із залучених таким чином грошей банк і надавав готівкові позики [3, ст. 9].

Протягом першого етапу своєї діяльності Селянський банк здійснив 12 випусків емісії, 11 із яких були звичайними з річною дохідністю 5,5 % та мали загальний обсяг 65 млн руб. Дванадцятий випуск 1893 р., обсягом 51 млн руб., випущений під 4,5 % річних, був призначений виключно для конверсійних потреб [5, с. 94]. Процедура конверсії² передбачала обмін 5,5-відсоткових державних свідоцтв на нові свідоцтва з меншим, 4,5-процентним, рівнем дохідності. 5,5-відсоткові свідоцтва, що знаходилися у обігу, на загальну суму номінальної вартості – 51073300,00 руб., були обмінені на 4,5-відсоткові свідоцтва на загальну номінальну суму 43780200,00 руб. Але знижкою платежів за свідоцтвами банку, яка мала бути надана після цієї фінансової операції, позичальники відразу скористатися не змогли, бо певний час різниця між відсотками, що сплачував банк за свідоцтвами, і відсот-

¹ Традиційно під банківським капіталом розуміють сукупність різних видів грошових капіталів, коштів, які використовує банк у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності. Він складається з власного капіталу та залучених коштів.

² Переукладення договору про умови сплати раніше наданого кредиту [Див.: 6, с. 64].

ками, що сплачували позичальники банку за користування його коштами, йшла на покриття збитків від земель, які перейшли у власність банку внаслідок неплатоспроможності позичальників.

Таким чином, тягар по сплаті відсотків покладался цілком на селян-позичальників, але чи був він адекватним? Цінні папери, що розповсюджувалися, були дуже надійними і надто ліквідними, бо мали подвійну гарантію. З одного боку, вони забезпечувались державою, а з іншого – гарантувалися заставою земельної ділянки, що придбавалася позичальником. Тому комерційні ризики за свідоцтвами зводилися майже нанівець. До речі, якщо порівняти зі свідоцтвами аналогічні папери Дворянського банку – закладні листи, то вони мали таке ж забезпечення своєї ліквідності і були не менш надійними, ніж свідоцтва Селянського банку, а разом із тим, за Положенням про Державний дворянський земельний банк, закладні листи акумулювали кошти під дохідність, що становила лише 5 % [7, ст. 42].

Продовжуючи порівняльний аналіз правового положення двох державних станових іпотечних інституцій, зокрема, їх можливості залучати кошти інвесторів, слід звернути увагу на обмеження, що були запроваджені владою стосовно Селянського банку. Так, відповідно до ст. 10 Положення цього банку, міністру фінансів надавалося право щорічно випускати свідоцтва банку на суму, не більшу ніж 5 млн руб. Перевищити встановлений ліміт можна було лише шляхом отримання Вищого дозволу. У той же час, такі суттєві обмеження були відсутні у статуті Дворянського банку. І це при тому, що на самому початку діяльності Дворянського банку, коли його операції обмежувались лише презаставою тих поміщицьких маєтків, які кредитувались у приватних земельних банках, він потребував залучення значних капіталів, на відміну від скромних потреб Селянського банку.

Наявність такого обмеження можна пояснити намаганням зменшити надмірний попит на землю і, як наслідок зростання цін на неї. Якщо це так, то розрахунок можновладців не виправдався. Ще до то-

го, як банк почав працювати, ціни на землю постійно збільшувались. І чим довше селянин відкладав купівлю, тим менш імовірною вона ставала для нього.

Проте вищезгадане обмеження було певною мірою умовним, і міністр фінансів у будь-який час міг отримати дозвіл від імператора, що, до речі, і відбувалось періодично. Так, уже у 1884 р. було здійснено два випуски емісії на загальну суму 10 млн руб. А два роки поспіль відбулися емісії ще чотирьох випусків, із четвертого по сьомий, за якими на кожний рік припадало по 15 млн руб. [5, с. 94]. Насправді у Раді банку було лише відчуття певної обмеженості у діях, що і відзначили банкіри у звіті банку: «Внаслідок значного попиту на позики й обмеженості у коштах, що є у розпорядженні банку для їх задоволення, рада банку змушена в деяких випадках дещо звужувати кредит» [8, с. 4].

Отже, після акумулювання банком коштів інвесторів стає можливим їхнє подальше цільове використання – надання позик селянам. За ст. 17 Положення, «розмір позики розраховується: за общинного користування на наявну чоловічої статі душу, а за дільничного – на окремого домогосподаря. У будь-якому разі, найбільший розмір позики не повинен у жодній місцевості перевищувати при общинному користуванні 125,00 руб. на кожну наявну в сільській громаді або товаристві селян душу чоловічої статі, а при подвірному володінні – 500,00 руб. на кожного окремого домогосподаря» [3, ст. 17].

Наступними суттєвими аспектами діяльності банку є строк, на який видається позика, а також головне питання для позичальника – її вартість.

Термін позики – це один із небагатьох показників, який міг визначати сам селянин. За його бажанням позику можна було отримати або на 24,5 років, або на 34,5 років.

Щодо вартості послуг банку, то відповідно до ст. 26 Положення піврічний платіж містив у собі кілька складових: 1) 2,75 % росту капіталу; 2) суму, що йшла на погашення тіла кредиту, залежно від обра-

ного терміну – 1 % при 24,5-річній позиції або 0,5 % при 34,5-річній; 3) витрати на управління банком та на формування запасного капіталу – 0,5 %. Таким чином, на рік селянам доводилось сплачувати 8,5 % або 8 % залежно від обраного строку кредиту.

Позичальник мав право вносити платежі достроково. Якщо боржник при погашенні тіла кредиту вносив більшу суму, ніж це визначалося угодою між банком та клієнтом, то при сплаті щорічних платежів йому надавалася відповідна знижка. Платежі, які не надійшли у передбачений договором строк, вважалися недоїмкою, і з цього часу починала нараховуватись пеня з розрахунку 0,5 % від несплаченої суми за кожен місяць прострочення.

Аналіз статистичних даних дає можливість стверджувати, що встановлена вартість кредиту була досить суттєвою для селян, бо позика на 34,5 років, яка віддаляла набуття права власності на землю на 10 років, користувалася більшим попитом, а попит – це один із головних і найоб'єктивніших індикаторів ринку. У 1884 р. банком було видано 1285000,00 руб. на 24,5 років та 8244000,00 руб. на 34,5 років. Тобто, різниця 0,5 % кредитної ставки була суттєвою для позичальника. Високу вартість кредитних коштів для селян відзначали окремі економісти дореволюційної доби, ще більше на цьому наголошували радянські дослідники, хоча у більшості випадків ці цифри бралися як абсолютні і не порівнювались. Тому доцільно проаналізувати показники різних пропозицій, що існували на фінансовому ринку країни. Насамперед коректною для порівняння є ставка кредитування Дворянського банку, який пропонував своїм клієнтам більш привабливі за відсотками умови, але на більш тривалий строк. Позики видавалися на 36 років та 7 міс. і 48 років та 8 міс, відповідно під 6,25 % та 5,75 % річних [7, ст. ст. 30, 47]. Як ми бачимо, строковість позики впливала і на розмір ставок Селянського банку.

Третім показником у цьому ряду пропозицій може бути ставка довгострокового кредитування, яку пропонували прива-

тні акціонерні земельні банки. І якщо при першому зіставленні пропозиції двох державних кредитних установ відрізняються одна від одної за становою ознакою, то третя пропозиція – суто ринкова, без поділу суспільства за кастовою приналежністю та політичними поглядами. Отже, на час, коли Дворянський банк розпочинав свої операції, пропозиції за позиками, що надавалися акціонерними банками, становили від 8 до 9 % річних. Дорого це чи ні? Дехто з поміщиків вважав, що дорого і навіть дуже. Саме на постійні скарги латифундистів, цар відгукнувся відомою резолюцією: «Дійсно, час зрештою зробити що-небудь, щоб допомогти дворянству», доручивши очільнику Міністерства фінансів М. Х. Бунге докласти зусиль до влаштування кредиту для дворянства на більш вигідних умовах.

Міністр, виконуючи наказ імператора, звернувся до представників акціонерних земельних банків, які зібралися у Санкт-Петербурзі в січні 1884 р. на проведення чергового, п'ятого, з'їзду, з тим же питанням: чи дорого коштують їх кредити, чи можна їх здешевити і чи потрібна для цього нова урядова фінансова установа?

Відповідаючи на закиди поміщиків щодо великого розміру позики, представники приватного капіталу зауважували, що на дорожнечу кредиту скажуться не землевласники, які мають у ньому потребу, а ті, хто вже заставив свої маєтки та витратив отримані кошти непродуктивно.

Між тим, ставлячись критично до обговорюваних проблем, банкіри зазначали, що вся їх діяльність спрямована на здешевлення послуг, які надаються клієнтам, але відмінність правового становища приватних банків від державних, високий рівень кредитного ризику їхніх операцій не дають можливості знизити кредитну ставку. Поряд із тим, банкіри зауважували: якщо уряд визнає за доцільне змінити правове становище умов приватного кредитування відповідно до пропозицій, які

сформулював з'їзд³, то можна буде розраховувати на зниження кредитної ставки з 8,5% до 7%, тобто на 1,5 % [9].

Отже, третій ринковий показник дає можливість стверджувати, що селянський кредит був влаштований урядом на рівні ринкових цін, що склалися в країні. Але, як ми бачимо, на відміну від акціонерних банків, в уряді були потенційні можливості здешевлення кредиту, і це впливає не тільки з порівняння відсоткових ставок Селянського поземельного банку та Державного дворянського банку – це підтверджує задекларована п'ятим з'їздом акціонерних земельних банків пропозиція щодо зменшення існуючої кредитної ставки на 1,5 %. Утворення Селянського поземельного банку не було звичайним комерційним проектом, ця кредитна установа виникла як знаряддя влади, інструмент, покликаний фінансово забезпечити реформування аграрного сектора економіки, тому отримання державою прибутку за рахунок селян, які внаслідок реформи опинилися у скрутному фінансовому становищі, навряд чи може мати виправдання.

У перший рік своєї діяльності Селянський банк позичив 3179348,00 руб. Більше третини цієї суми – 1148266,00 руб. – припадало на долю Полтавської губернії, що дійшла до краю межі малоземелля. На другий рік кількість кредитів у Полтавсь-

³ а) запровадити іпотечну систему; б) ввести урядовий контроль за діяльністю банків як прояв моральної довіри з боку уряду; в) дозволити банкам випускати в обіг закладні листи не в 10 разів відносно складного капіталу, а у 15 і навіть 20 разів, як це відбувається у багатьох європейських державах; г) звільнити позичальників від сплати гербового збору при отриманні позики; д) зрівняти закладні листи акціонерних банків у правовому становищі з закладними листами й облігаціями інших іпотечних установ; е) дозволити випуск закладних листів без визначення в них строку випуску та погашення; і нарешті є) забезпечити права володарів закладних листів на пред'явника від усіх зазіхань сторонніх осіб, що заявили про втрату чи крадіжку паперів.

кій губернії перевищила 3 млн⁴. Ця статистика не могла не вплинути на економічний стан розвитку губернії. За відомостями Департаменту землеробства і сільської промисловості [10], у Полтавській губернії спостерігалось парадоксальне явище: купівельні ціни на землю мали неухильну тенденцію до зростання, в той час як орендна плата почала знижуватися. Здавалося б, якщо вартість землі відображає капіталізацію ренти, то при її зниженні повинна зменшуватися і вартість, але, як ми бачимо, цього не відбулося. На наш погляд, цей парадокс якраз і пояснюється активністю Полтавського відділення Селянського поземельного банку. Високий рівень орендної платні визначається аграрними потребами місцевих селян, які є головними наймачами земель. Проте за два роки селяни здійснили купівлю земель на суму понад 4 млн. руб., внаслідок чого кількість орендарів значно скоротилася. Ті ж із селян, які ще не здійснили купівлі, віддавали перевагу їй, а не оренді, а згодом ставали клієнтами банку. Позитивну динаміку зростання цін на землю, окрім загальної тенденції, більшість дослідників [11] пояснює ще і появою Селянського поземельного банку, який багатьом надав можливість купити землю. Таке зростання спостерігалось протягом трьох років, тобто до 1885 р.

Але, на нашу думку, таке твердження не є достатньо об'єктивним. Ще Д. Батуринський, аналізуючи добанківську динаміку цін у пореформений час відзначав їхнє зростання в чотири рази [12, с. 21]. Цей процес був, перш за все, пов'язаний із поширенням капіталістичних відносин та формуванням ринку землі як такого. Банк дійсно полегшував та прискорював обіг землі, але насамперед це було викликано появою самої можливості, хоча і з певними обмеженнями, купувати та продавати землю.

⁴ Як зазначалося, від малоземелля більш за все потерпали Полтавська та Харківська губернії, але у Харківській губернії відділення Селянського поземельного банку було відкрите лише у 1885 р.

У звіті банку за 1884 р. з'явилася нова теза: мовляв, у громади було бажання купити землю, але вона незаможна і нечисленна, «а між тим, ділянка, що продається, має такий розмір або достойність, що за розрахунком кількості душ або домогосподарств громади найвищий розмір можливої до видачі банком позики, далеко не достатній для купівлі» [13, с. 20]. У багатьох випадках наявність цього обмеження була суттєвою вадою на шляху реалізації вірогідної угоди.

І дійсно, що означає 125 руб. на душу, коли, наприклад, у Полтавській чи Харківській губерніях, за розписом звичайних цін, доданих до нормативних документів Селянського банку, вартість десятини у деяких повітах становила 150 руб. Тому в таких місцевостях угоди не уклалися через недостатній розмір позики, що пропонувалася банком і привабливі маєтки опинялися у руках спекулянтів-перекупників.

Положенням про Селянський поземельний банк 1882 р. було визначено правовий механізм реалізації сукупності прав та обов'язків, який надавав можливість збудувати систему суспільних відносин з суб'єктами земельної власності, що відповідала тогочасним вимогам політичної та частково економічної ситуації. Відкриття Селянського банку певною мірою можна вважати поступкою суспільній думці. Поступкою, яку з часом намагалися помітно скоротити. На це вказують численні нор-

ми положення, а саме і п'ятимільйонна межа щорічних операцій, і доволі скромний максимальний розмір позики, що допускався для видачі на одну наявну душу, і можливість брати участь в угоді лише за умови добровільної домовленості між продавцем і покупцем, і вимога суттєвих доплат при купівлі, які були не доступні для біднішої частини селянства. Ці обмеження лише знижували позитивний ефект від діяльності банку.

Можна констатувати, що головна мета, на виконання якої був зорієнтований банк, реалізовувалася за залишковим принципом. Окрім політичних причин, це пояснювалось комерційними засадами, на яких будувалася діяльність державної кредитної установи, покликаної здолати селянське малоземелля.

Щонайменше абсурдними можна назвати умови кредитування державною установою, за якими доводиться сплачувати такий же відсоток, що й у комерційних банках.

Подальша діяльність банку, в міру вирішення основного завдання ліквідації селянського малоземелля, повинна була переорієнтуватися на кредитну діяльність щодо забезпечення селянам сприятливих умов господарювання на придбаних землях, а саме влаштування так званого «меліоративного» кредиту, пропагандистом якого був київський професор політичної економії А. Я. Антонович [14].

Література

1. Див.: Зак А. Н. Крестьянский поземельный банк (1883-1910 гг.) / А. Н. Зак. – СПб., 1911. – С. 1-2; Батурицкий Д. А. Аграрная политика правительства и Крестьянский поземельный банк / Д. А. Батурицкий. – М.: Изд. Новая Деревня, 1925. – С. 37; Проскуракова Н. А. Крестьянский поземельный банк (1883-1916 гг.) // Отечественная история. – 1998. – № 3. – С. 68.
2. Яроцкий В. Г. Результаты операций Крестьянского поземельного банка необходимые в нем реформы // Юридическая летопись. – 1892. – № 5.
3. Положение о Крестьянском поземельном банке // ПСЗ – Ш. – Т. II. – 1882. – № 894.
4. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета «Об облегчении крестьянам возможности пользоваться кредитом для покупки земель» // ПСЗ – Ш. – Т. II. – 1882. – № 894.
5. Исторический обзор правительственных, общественных и частных кредитных установлений в России / [Сост. Я. И. Печерин]. – СПб., 1904.
6. Словарь банковско-биржевой лексики на шести языках [Сост. Ю. А. Бобылев]. – М.: Макс ОР, 1992.

7. Положения о Государственном дворянском земельном банке // ПСЗ – III. – Т. V. – 1885. – № 3016.
8. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1884 год (2-й отчетный год). – СПб., 1885.
9. Российские земельные банки. Съезд 5-й. 1884. Стенографические отчеты общих собраний 5-го съезда ... в 1884 году. – СПб., 1884.
10. 1885 год в сельскохозяйственном отношении: обычный сборник. – СПб., 1886.
11. Див.: Яроцкий В. Г. Результаты операций Крестьянского поземельного банка необходимые в нем реформы // Юридическая летопись. – № 5. – 1892. – С. 407; Зак А. Н. Крестьянский поземельный банк (1883-1910 гг.) / А. Н. Зак. – СПб., 1911. – С. 289-300; Батурицкий Д. А. Аграрная политика правительства и Крестьянский поземельный банк / Д. А. Батурицкий. – М.: Изд. Новая Деревня, 1925. – С. 66-74.
12. Батурицкий Д. А. Аграрная политика правительства и Крестьянский поземельный банк / Д. А. Батурицкий. – М.: Изд. Новая Деревня, 1925.
13. Отчет Крестьянского поземельного банка за 1884 год (2-й отчетный год). – СПб., 1885.
14. Див.: Антонович А. Я. Теория бумажно-денежного обращения и государственные кредитные билеты / А. Я. Антонович. – К., 1883.

Анотації

У статті піддається аналізу досвід діяльності Селянського поземельного банку в правовому полі положення 1882 р. Приділяється увага питанню періодизації історії кредитної установи. Розглядається механізм залучення коштів банком з подальшим їх використанням при наданні позик селянам. З'ясовується вартість кредитів Селянського банку у порівнянні з іншими фінансовими установами.

В статье подвергается анализу опыт деятельности Крестьянского поземельного банка в правовом поле положения 1882 г. Уделяется внимание вопросу периодизации истории кредитного учреждения. Рассматривается механизм привлечения средств банком и дальнейшее их использование при предоставлении займов крестьянам. Определяется стоимость кредитов Крестьянского банка в сравнении с другими финансовыми учреждениями.

УДК 347.734

Ю. А. ХОЛОД,
канд. юрид. наук
заст. нач. кафедри теорії та історії
держави і права ХНУВС

КОМПЕТЕНЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Невід'ємною складовою частиною правової держави є існування ефективної правоохоронної системи, здатної посправжньому захищати права громадян, державних організацій та установ від будь-яких зазіхань та відновлювати порушені права. Це і є найважливіша гарантія прав і свобод людини. Період незалежності України яскраво продемонстрував, наскільки складно і водночас важливо створити таку систему правоохоронних органів, діяльність котрих би, з одного

боку, відповідала новим політико-економічним умовам сьогодення та змінам у духовній сфері українського суспільства, а з іншого, – сприяла усуненню деформацій правосвідомості і підвищенню рівня правової культури населення. Докорінну перебудову правоохоронних установ (у тому числі органів внутрішніх справ) на засадах розвинутої демократії доцільно проводити, використовуючи вітчизняний історичний досвід.

Поліцейській системі Російської імперії